

Drs J. J. Frieswijk

Het Paapje als broedvogel

Paapje, mannetje

In 1970 werd onder auspiciën van het Contactorgaan voor Vogelstudie van de K.N.N.V. een begin gemaakt met een landelijk onderzoek naar het voorkomen van het Paapje als broedvogel. Het Paapje is een vogelsoort die zeker past in het broedvogelonderzoek zoals dit in 1966, op voorstel van J. Philippona, werd gelanceerd. Achteruitgang in aantal op vele plaatsen is een vaststaand feit en het aantal broedparen is zodanig, dat een redelijk volledige inventarisatie zeker tot de mogelijkheden behoort. Het Paapje, alhoewel theoretisch goed passend in het kader van het onderzoek, bleek in de praktijk echter niet te voldoen. Het aantal medewerkers dat zich aanmeldde was klein. Vermoedelijk komt dit doordat het Paapje een vogelsoort is die weinig opvalt, zodat velen hem als broedvogel over het hoofd zien.

In drie inventarisatieseeizoenen (1970/1972) werd de hulp verkregen van in totaal ongeveer 40 medewerkers, die gegevens inzonden variërend van losse waarnemingen tot degelijke inventarisatierapporten. Het zal duidelijk zijn dat een dergelijk aantal medewerkers voor een broedvogelonderzoek op landelijke schaal ontoereikend is. Daar de meeste gegevens in de avifaunistische literatuur verzameld zijn in de periode vóór 1970, is aanvulling met gegevens uit die bron een hachelijke zaak, temeer daar op vele plaatsen de afname van het aantal broedparen zeer snel in zijn werk is gegaan.

Dit artikel, dat als eindverslag van het onderzoek naar het voorkomen van het Paapje als broedvogel kan worden beschouwd, is tevens bedoeld als waarschuwing. Kleine onopvallende vogelsoorten kunnen kennelijk van het toneel verdwijnen zonder dat men zich dit realiseert. Er is sprake van een verarming, die niet kan worden gecompenseerd door het feit dat andere vogelsoorten zich dankzij de mens in grotere aantallen dan voorheen kunnen vestigen.

Als men de Nederlandse vogelboeken uit de veertiger jaren er op naslaat, vindt men het Paapje steeds vermeld als vrij algemene broedvogel. Dat deze soort ook destijds niet gelijkmatig over ons land verspreid voorkwam, kan men opmaken uit verschillende toevoegingen: met voorkeur voor open terrein, vooral op de zandgronden, het meest voorkomend in het oosten en plaatselijk in het westen, om er maar enkele te noemen. Wij mogen wel aannemen dat het Paapje, landelijk gezien, nooit een talrijke broedvogel is geweest. Waarschijnlijk was de aanduiding 'vrij talrijk', zoals die voor het eerst omschreven werd in de 'Avifauna van Nederland' (1962), op deze soort van toepassing. Onder een vrij talrijke broedvogelsoort verstaat de A. v. N. een soort waarvan 2.500 tot 10.000 broedparen in ons land kunnen worden aangetroffen. De tweede druk van de A. v. N. (1970) noemt het Paapje een 'vrij schaarse broedvogel', hetgeen betekent dat er 250 tot 2.500 broedparen in ons land zouden voorkomen. Er is geen reden om aan de juistheid van deze (uiteraard grove) schatting te twijfelen, zodat mag worden aangenomen dat het Paapje in de loop van enige tientallen jaren aanzienlijk in aantal is achter-

uit gegaan. Daar grote delen van Nederland pas in de laatste jaren voor het eerst kwantitatief avifaunistisch bezien zijn, is het 'bewijsmateriaal' voor deze achteruitgang afwezig. In het gedeelte dat nu volgt, zullen wij de verkregen gegevens, naar provincie gerangschikt, bespreken. Ter bevordering van de leesbaarheid zijn over het algemeen de namen van de inzenders der gegevens weggelaten. Dit is, het zij met nadruk vermeld, geen gevolg van gebrek aan erkentelijkheid onzerzijds!

Groningen. Over de stand van het Paapje in deze provincie werden zeer weinig inlichtingen verkregen. Het enige recente broedgeval dat werd gemeld, werd vastgesteld bij de spoorwegsplitsing te Sauwerd. Het voorkomen langs spoorbanen was vroeger een opvallend verschijnsel, maar in 1960 schreef Zweeres al dat het Paapje daar afnam sinds ook daar nogal intensief met chemische stoffen ter bestrijding van onkruid wordt gewerkt (Olveh Vogelkalender). Wij mogen aannemen dat het Paapje, bijzondere terreinomstandigheden (bevoeiingsvelden te Stadskanaal ca 1960) buiten beschouwing gelaten, geen broedvogel van enige betekenis voor Groningen is en ook nooit is geweest.

Friesland. Voor vogelliefhebbers in het noorden en westen van ons land is het Paapje in de eerste plaats een duinvogel. Dat op de Friese waddeneilanden het Paapje redelijk vertegenwoordigd is, is algemeen bekend. Helaas zijn ook hier recente gegevens schaars. Op Vlieland werden in mei 1971 slechts 4 paren waargenomen 'Vogels van Vlieland' (1968) spreekt van hooguit 10 paren, zodat deze waarneming klopt met het bekende beeld. Op Terschelling werden, vóór 1963 toen 'De Vogels van Terschelling' verscheen, circa 180 broedparen vastgesteld; over de huidige stand zijn geen gegevens beschikbaar. Op Ameland broedden in 1970 volgens M. H. B. van der Beek minstens 60 paren, terwijl S. Braaksma voor 1971 sprak van 25-30 paren. Het Paapje is een vogelsoort die vrij grote schommelingen in aantal vertoont, maar dergelijke verschillen moeten waarschijnlijk aan verschillen in 'inventarisatie-techniek' worden toegeschreven. Schiermonnikoog herbergde in 1967 circa 30 broedparen (R. Mooser), maar ook hier zijn meer recente gegevens helaas niet voorhanden. De Friese waddeneilanden herbergen wel meer dan 200 broedparen, hetgeen een belangrijk deel van de Nederlandse kustpopulatie betekent.

Het vasteland van Friesland is grotendeels minder geschikt als broedplaats voor het Paapje, zoals ondermeer voor Harlingen en omgeving werd gemeld. In de gemeente Dantumadeel zou het Paapje wel broedvogel zijn; zekere broedgevallen komen voor in de omgeving van Fochtelo. Samenvattend kan worden gezegd dat Friesland, de waddeneilanden buiten beschouwing gelaten, nauwelijks van betekenis is als broedgebied voor het Paapje.

Drente. Uit deze provincie kwamen inventarisatiegegevens, die betrekking hebben op ca 16.540 ha in de gemeentes Vledder, Diever en Havelte, waar in 1970 31 broedparen en in 1971 25 broedparen werden vastgesteld (A. J. van Dijk). Ook Dwingelo en Ruinerwold herbergden in 1971 een aantal broedparen, zodat gesteld kan worden dat het Paapje in het zuid-westen van Drente op diverse plaatsen broedvogel is. Over het midden van deze provincie is niets bekend. In het oosten van Drente werd een gebied van ca 110 ha bij Gasselte geïnventariseerd, hetgeen in 1971 4 territoria opleverde (G. Nijboer). Uit deze onvolledige gegevens kan worden opgemaakt dat Drente als broedgebied voor het Paapje (nog steeds) een belangrijke rol speelt.

Overijssel. Vooral uit Twente, waar het Paapje al in 1963 in 'De vogels van Twente' als zeldzame broedvogel werd aangeduid, kwamen betrekkelijk veel gegevens binnen. Almelo, Denekamp, Enschede, Hengelo, Losser, Markelo, Oldenzaal, Tubbergen, Vriezenveen, Weerselo en Wierden zijn gemeentes die, volgens verschillende waarnemers, het Paapje als broedvogel binnen hun grenzen hebben. Volgens H. van Paddenburgh kan het Paapje voor Twente als geheel als vrij schaarse broedvogel worden aangeduid. Uit andere delen van de provincie kwamen uitsluitend negatieve resultaten binnen, nl. uit de omgeving van Zutphen en het gebied rond Dalfsen. Een tiental gemeentes met 'enige broedparen' wijst toch wel op minstens enige tientallen broedparen voor de provincie Overijssel als geheel.

Gelderland. De Veluwe, een gebied dat nog steeds veel 'woeste gronden' omvat, leverde weinig positieve gegevens op. Ermelo, Harderwijk, Nunspeet en Putten herbergen, volgens verschillende waarnemers, geen Paapjes. Voor Epe op de Noord-Veluwe waren verschillende berichten resp. negatief en 1 à 2 broedgevallen in 1971. Hieruit kan worden opgemaakt dat van een talrijke broedvogel in ieder geval geen sprake is. Uit het gebied van Brummen, Gorssel en Voorst vielen geen territoria te melden. Winterswijk was volgens J. Rademaker in 1970 geen broedgebied van het Paapje meer, terwijl er omstreeks 1960 nog 4 à 5 broedgevallen konden worden vastgesteld. Op de grens van

Aalten en Lichtenvoorde werden in 1972 twee broedgevallen geconstateerd, maar verdere gegevens uit de Achterhoek zijn niet voorhanden. Wageningen en Ubbergen (Ooypolder 1969), elk met één broedpaar, bewijzen dat het Paapje in het zuiden van Gelderland nog steeds stand houdt, zij het in slechts enkele broedparen.

In het meest westelijke gedeelte van de provincie Gelderland ligt het gebied dat, in elk geval tot voor kort, een redelijk aantal Paapjes herbergde. In het Culemborgse veld werden in 1968 13 territoria van het Paapje vastgesteld, zoals F. Alleijn ons meedeelde; in 1969 bedroeg het aantal broedparen aldaar 15 ('Avifauna van Midden-Nederland', 1971). Bij Gorinchem werden in het Munikenland, een uiterwaardengebied in de gemeente Brakel, in 1968 zeker 16 territoria van het Paapje vastgesteld (mededeling J. van der Straaten). Enige tientallen paren van het Paapje kan men naar het zich laat aanzien in Gelderland nog wel aantreffen.

Utrecht. Uit deze provincie werden geen gegevens ontvangen, die verzameld waren gedurende ons onderzoek. In 1967 konden bij Breukelen nog twee broedparen worden vastgesteld. In het zuiden van de provincie, in het rivierengebied, telde men in de jaren 1968-1970 een vijftiental territoria ('Avifauna van Midden-Nederland', 1971). Bekend is dat ook in Midden-Nederland de achteruitgang snel doorzet, zodat voor de provincie Utrecht 'enkele paren' vermoedelijk een goede weergave is.

Noord-Holland. Volgens 'De vogels van Texel' (1967) herbergt Texel circa 40 broedparen; helaas werden over de huidige situatie geen gegevens ontvangen, maar gezien de stabiliteit van het landschap is de kans groot dat dit aantal ook op de tegenwoordige stand van toepassing is. De duinstreek van het vasteland van Noord-Holland is nog steeds een gebied waar men het Paapje kan ontmoeten, maar exacte gegevens zijn schaars. In de gemeente Schoorl bracht in 1971, na jaren van afwezigheid als broedvogel, een paar met succes drie jongen groot in de Pirola-vallei (Staatsduinen), nadat deze door het aanbrengen van prikkeldraad voor het publiek afgesloten was (Chr. van Orden). In de gemeente Bergen kon ik in 1971 minstens drie broedgevallen vaststellen in het Noordhollands Duinreservaat (P.W.N.). Deze broedgevallen sluiten aan bij die in het gebied ten zuiden van Egmond aan Zee, waar in 1971 op verschillende plaatsen het broeden werd geconstateerd, o.a. bij Castricum en Heemskerk. 'Broedvogels van Noord-Holland Noord' (1971) komt tot een totale schatting van 35-50 paren ten noorden van het Noordzee-kanaal, waarvan het grootste gedeelte zou broeden tussen Egmond en Wijk aan Zee (P.W.N.).

Ten zuiden van het Noordzee-kanaal liggen in Noord-Holland verschillende duinterreinen, die in de zestiger jaren een aantal Paapjes huisvestten. Duin en Kruidberg met 5 à 6 paren in 1965-1967 is daarvan een voorbeeld. Het noordelijk deel van de Amsterdamse Waterleiding Duinen was, althans in het begin der jaren zestig, vrij rijk aan Paapjes. 'Bij Zandvoort 55 paar' kon F. J. Koning in 1964 in Het Vogeljaar melden. 'De Vogels van Zuid-Kennemerland', gepubliceerd in hetzelfde tijdschrift in 1966, spreekt van 'vrij talrijk'. Uit het binnenland van Noord-Holland werden geen broedgevallen gemeld. Ook het Gooi, een gebied waar wellicht nog Paapjes konden huizen, leverde in de jaren van ons onderzoek niets op. Voor Noord-Holland als geheel zouden wij tot circa 150 broedparen kunnen besluiten.

Zuid-Holland. In de duinstreek broedt het Paapje in het zuidelijke deel van de Amsterdamse Waterleiding Duinen, o.a. bij Noordwijk, waar in een bepaald terreingedeelte door F. van Daalen een kleine toename werd geconstateerd. In 1971 kon hij aldaar 4 territoria vaststellen, in 1972 waren het er zes. Ook voor 1970 werden uit de omgeving van Noordwijk enige broedgevallen gemeld. Ten zuiden van Noordwijk, tussen Katwijk en Wassenaar, komt het Paapje eveneens als broedvogel voor, maar de aantallen zijn beslist niet groot. Dr K. Waldeck kon voor 1971 verschillende broedgevallen melden van 's-Gravenhage en omgeving: Westduinen (1), Ockenrode (2), Waterleidingduinen (ca 10). Betrekkelijk recente gegevens uit de zuidhollandse duinstreek gaf M. H. B. van der Beek ons door: Katwijkse duinen 12 broedparen in 1969. Van de Zuidhollandse eilanden werden geen gegevens ontvangen. Het deel van Zuid-Holland dat tot 'Midden-Nederland' wordt gerekend, herbergde tot voor kort nog enige broedparen van het Paapje. In de gemeente Hagstein 3 territoria (1968), Vianen 2 terr. (1968), Everdingen 5 terr. (1969), maar in 1970 kwamen in deze gemeentes geen broedgevallen van het Paapje meer voor (mededeling J. van der Straaten).

Meer dan enige tientallen paren zal Zuid-Holland als geheel niet rijk zijn.

Zeeland. Uit deze provincie werden geen gegevens ontvangen. Bij het vooronderzoek (in 1969) meldde J. C. Wedts de Swart dat het Paapje, voor zover hem bekend, niet veel meer voorkwam in de provincie. De 'Avifauna van Walcheren' (1969) geeft voor de binnenduinstrand van Noord-Walcheren op: 9 paren in 1966. Verdere gegevens ontbreken geheel.

Noord-Brabant. Volgens de 'Avifauna van Noord-Brabant', die in 1967 verscheen, werden er in de voorafgaande jaren niet meer dan een 50-tal territoria vastgesteld. Vergeleken met de schatting van S. Braaksmā (minstens 200, in de vijftiger jaren), wijst dit op een achteruitgang van betekenis. Belangrijke centra waren in het noorden het gebied der rivieren en in het oosten de Peel.

Limburg. In het natuurreservaat 'De Grote Peel', gelegen op de grens van Noord-Brabant (gem. Asten) en Limburg (Nederweert en Meijel), werd door de reservaatbewaker M. H. van Deursen zowel in 1970 als in 1971 één broedpaar vastgesteld. In het C.R.M.-reservaat 'Mariapeel' (Horst en Sevenum) werd, op grond van waarnemingen tijdens de broedtijd, door reservaatbewaker H. J. Bongaerts het broeden mogelijk geacht. De Ospelse Peel herbergde volgens P. Spreuwenberg in 1970 twee broedparen. Het Peelgebied is dus nog steeds van belang als broedgebied voor het Paapje.

In de gemeente Weert vond in 1970, voor zover bekend, één broedgeval plaats. In Midden-Limburg, in de Maas-uitwaarden onder Roermond en Horn, werden in 1970, 1971 en 1972 waarnemingen verricht door M. L. Barten. In dit uiterwaardengebied stelde hij in 1951-'53 3 à 4 territoria op een terrein van circa 10 ha vast. Helaas werd dit terrein door ontgrinding vernietigd. In 1970 trof hij op 1500 ha, mogelijk bewoond, uiterwaardengebied geen Paapjes meer aan. In 1971 stelde hij op 400 ha enige territoria vast; in 1972 op 200 ha één territorium. Vergeleken met vroeger is de stand van het Paapje daar zeer sterk achteruit gegaan.

In 1970 broedde het Paapje vermoedelijk in Echt en zeker in Heerlen. In beide gevallen zou het om één broedpaar gaan. F. Hustings, die ons deze gegevens verschafte, voegde eraan toe dat Het Paapje voor Zuid-Limburg als schaarse broedvogel moet worden aangemerkt. Het zal duidelijk zijn dat de gegevens uit Limburg onvoldoende zijn voor vĳgaande conclusies, maar dat ook daar het Paapje als broedvogel snel achteruit gaat, staat ons inziens wel vast.

Samenvattend zouden wij kunnen zeggen dat het Paapje als broedvogel een slechte tijd doormaakt. Het aantal medewerkers was uiteraard onvoldoende voor een representatief landelijk onderzoek, maar het verkregen sombere beeld is beslist niet veroorzaakt door het gebrek aan medewerking. In totaal werden zoveel broedparen gemeld, dat de aanduiding 'vrij schaars' (minimaal 250 broedparen) nog steeds van toepassing is. De mogelijkheid dat het Paapje als broedvogel op de afmars is, zonder dat wij de oorzaken kennen, is zeker reĳel. Reeds eerder werd opgemerkt dat kleine onopvallende soorten van het toneel verdwijnen zonder dat men zich dat realiseert; te vrezen valt dat het Paapje tot deze categorie van diersoorten moet worden gerekend.

Van vele medewerkers zijn, ter bevordering van de leesbaarheid, de namen, terreinen van onderzoek en dergelijke ongenoemd gebleven. Allen die hun medewerking verleenden ben ik daarvoor zeer erkentelijk!

Foto: F. van Daalen

Tekening: M. J. Ch. Kolvoort

Paapje

Adres van de schrijver:

Waarnemingen waarover men zich verheugt

Het is een bekend verschijnsel dat Merels bij het dagen van het licht en bij het vallen van de duisternis een schel herhaald geluid laten horen. Persoonlijk noem ik dat altijd het 'goeden morgen' en het 'wel te rusten' zeggen.

Toen ik in november l.l. in Amsterdam logeerde, trof het zó dat de buitenmuren van de flats, waarop ik uitzag en die in een vierkant waren gebouwd, wit gekleurd waren, tevens dat de benedenverdieping van één van die flats een postkantoor huisvestte waar 's morgens om ongeveer kwart voor zes een felle verlichting werd ontstoken. Het naar buiten schijnende licht van dat postkantoor deed de witgekleurde omgeving helder oplichten. De merels in de buurt reageerden hierop met hun 'goeden morgen'. Na een poosje was alles weer rustig. Als om circa half acht de werkelijke ochtend begon, reageerden de merels opnieuw op de zelfde wijze.